

Verschenen in DS 18 nov 1997

Moeder Teresa: heilige of schuldige?

"Moeder Teresa behoorde samen met de huidige paus tot de grote tenoren van de strijd tegen de contraceptie. In mijn ogen is dat zo mateloos onvergeeflijk dat het overige (de liefdadigheid) bijna in het niets verzinkt. Als ze (moeder Teresa) een onwetende vrouw was, ligt de schuld bij diegenen die haar hebben misleid. Als ze besepte wat ze deed, is het verschrikkelijk." "Hitler, Stalin en Mao hebben tientallen miljoenen mensenlevens op hun geweten, hier (bij de paus) gaat het om honderden miljoenen." (Citaten van Etienne Vermeersch uit recente nummers van Knack).

Dit alles klinkt zo choquerend in zijn eenzijdigheid en onbegrip dat men het eerst moeilijk kan geloven (zeker van een filosoof die men heeft leren waarderen). Alsof de overbevolking evenals de verschrikkelijke levensomstandigheden van zoveel mensen in onderontwikkelde gebieden primair het gevolg zouden zijn van religieuze indoctrinatie en religieus obscurantisme. Alsof het niet juist het WTK-bestel (het wetenschappelijk-technologisch-kapitalistisch bestel, een uitdrukking van Prof. Vermeersch) is dat voor de overbevolking verantwoordelijk is, en waarvan mensen als Vermeersch alle heil lijken te verwachten, zij het "mits bepaalde correcties". In wat volgt gaat het er mij niet om een collega aan te vallen, maar om een bepaalde manier van denken die men ook bij anderen aantreft, kritisch te analyseren.

De kritiek van Vermeersch doet velen perplex staan. Enerzijds bevat hij een zeer begrijpelijke bezorgdheid: droeg Moeder Teresa niet, zij het met de beste bedoelingen, bij tot een versterking van de enorme problemen die de mensheid bedreigen, zeker in die landen die het het moeilijkst hebben? Anderzijds is de heftigheid, zelfs het excessieve van de beschuldigingen onbegrijpelijk, en verraden ze iets wat zelf onaanvaardbaar is.

Als de paus en Moeder Teresa bekritiseerbaar zijn, dan ook (zelfs a fortiori?) alle regeringen en verenigingen die kinderwens stimuleren, en zelfs alle ouders, ook hier te lande, die in deze overbevolkte wereld nog kinderen willen (vanuit wat Vermeersch zeer waarschijnlijk een irrationeel verlangen zal noemen om zichzelf voort te planten). Allen moeten zij in beschuldiging worden gesteld. Een sterk staaltje van nieuwsoortig moralisme. Wat Vermeersch (en anderen) hier willen, gaat zo radicaal in tegen diepgewortelde overtuigingen en verlangens van mensen dat dergelijk pleidooi wel enige verbluffing kan teweegbrengen, maar zeker geen veralgemeende instemming.

Wat achter de beschuldigingen lijkt schuil te gaan, is de gedachte dat wij kunnen bepalen wat de echte doeleinden des levens zijn (volgens Vermeersch het overleven van de menselijke soort op een wijze die "voldoende levenskwaliteit" garandeert), en hoe die doeleinden precies moeten worden bereikt. In het licht van die doeleinden moeten alle traditionele waarden en waardensystemen objectief worden geëvalueerd. Idealiter zouden politieke structuren deze Umwertung aller Werte moeten kunnen afdwingen. Door de verregaande irrationaliteit van de meeste burgers én politici gebeurt dit echter niet: ze zijn blijkbaar nog teveel beïnvloed door religieuze of andere dwaalideeën. Deze frustratie verklaart wellicht de ongemeen scherpe woorden aan het adres van Moeder Teresa en van de paus.

De gedachte dat we de uiteindelijke doeleinden strikt rationeel kunnen bepalen en implementeren, lijkt mij onjuist en gevaarlijk. Zelfs in het eigen bestaan slagen mensen er nog niet in hun leven werkelijk rationeel te organiseren, laat staan te weten wat nu eigenlijk het essentiële is. In het licht van het ideaal van een kwaliteitsvol overleven van de menselijke soort, lijkt Vermeersch vooral geobsedeerd door het probleem van de overbevolking. Anderen zijn echter eerder beangstigd door het probleem van een oncontroleerbaar technologisch systeem, nog anderen door het kerngevaar, of de genetische manipulatie, enzovoort. Vermeersch lijkt vooral begaan met de negatieve gevolgen van de overbevolking, zeker in de toekomst. Maar zelfs in het rijke Westen is er op dit ogenblik onnoemelijk leed dat daar weinig of niets mee te maken heeft: vereenzaming, zinloosheid verbonden met werkloosheid, uiteenvallen van relaties, de kwalen van de veroudering, enzovoort. Waarom is dat leed minder dringend of minder belangrijk? Is er een globaal objectief standpunt mogelijk van waarop we consistent een globale politiek kunnen voeren? Mensen worden niet geleid door een verlangen naar een kwaliteitsvol leven (in de zin van een leven met zoveel mogelijk aangename en zo weinig mogelijk onaangename ervaringen). Ze willen verbonden zijn met min of meer interessante personen, objecten, plaatsen, zodat hun leven niet totaal onbetekenend is. Pas als dit niet lukt, vallen ze terug op het surrogaat van het streven naar aangename ervaringen.

De gedachte dat we de toekomst rationeel moeten organiseren vanuit een globaal plan lijkt mij ook gevaarlijk. Ze leidt tot de bereidheid, indien de kans wordt geboden, op een dirigistische manier in te grijpen in het leven van individuen en groepen. Iedereen weet dat de opvoeding van kinderen dikwijls verre van ideaal is; dat de "redenen" waarom men kinderen wil, soms zeer dubieus zijn. Kan dat een reden zijn om de opvoeding aan ouders te onttrekken, of om op een dictatoriale wijze het hebben van kinderen te verbieden of extreem te beperken? Zou dit geen verschrikkelijke ingreep zijn, zelfs wanneer die ingreep nodig zou blijken te zijn in functie van een kwaliteitsvol overleven van de menselijke soort? Een dirigistische poging om traditionele levenspatronen in de "goede" richting te veranderen, verstoort meestal grondig het leven van de betrokkenen zonder tot het beoogde doel te leiden, noch natuurlijk tot een levenswijze die in hun ogen van enige kwaliteit getuigt.

Traditionele zingevingsystemen kunnen natuurlijk neveneffecten hebben die vanuit het perspectief van dreigende overbevolking effectief als negatief verschijnen. Maar onbedoelde, negatieve neveneffecten zijn er ook, en wellicht veel drastischer, door technisch-wetenschappelijk ingrijpen dat zelf onderdeel is van een geheel van factoren dat men nooit kan overschouwen, laat staan beheersen. De gedachte dat die neveneffecten van een traditionele levenswijze, de schuld zijn van een of ander individu is belachelijk en beledigend. Het optreden van Moeder Teresa kan maar worden verstaan vanuit de context van een religie waarin naastenliefde (en niet de kwaliteit van ervaringen) centraal staat. Dat optreden is totaal niet te vergelijken met het handelen van misdadigers of losgeslagen individuen die actief moorddadige organisaties opzetten en bewust op willekeurige wijze individuen en groepen laten liquideren. Dit soort vergelijking is even absurd als het uitschelden als moordenaars van politici die tegen de legalisering van hard drugs zijn. Alsof het de schuld is van die politici dat bepaalde individuen aan illegaal drugsgebruik ten onder gaan.

Vermeersch vertoont een verbazingwekkend onbegrip voor wat honderdduizenden bewonderaars van Moeder Teresa spontaan lijken te verstaan: het ongelooflijke belang van handelingen die vanuit het oogpunt van de efficiëntie weinig of geen betekenis hebben: eenzamen, zwakzinnigen, zieken troosten; stervenden bijstaan; doden begraven; ...). Moeder Teresa zag haar roeping niet in het verlenen van gesofisticeerde medische of andere

hulp: daar waren en zijn reeds velen mee bezig. De taak van haarzelf en haar ordeleden zag zij hierin gelegen: te tonen dat, zelfs al zijn er nauwelijks middelen voorhanden, zelfs al kan men haast niets meer doen, de menselijke waardigheid kan en moet worden bevestigd. Dat toont zich in heel concrete, eenvoudige daden: zich ontfermen over stervenden, doden van straat oprapen en begraven, zwakzinnigen een minimum aan opvang geven. In het licht van een bepaald ideaal van "bevorderen van levenskwaliteit" is dit alles misschien onbegrijpelijk. Volgens ontelbare bewonderaars van Moeder Teresa gaat het hier echter om uitingen van de hoogste menselijkheid, uitingen die verwijzen naar een bron van kracht en inspiratie die haast niet anders dan religieus van aard kan zijn.

Herman De Dijn
Hoogleraar K.U.Leuven